

מי נוכח ומי נפקדת? האם מלחמת שבעה באוקטובר מדגישה את

הצורך שלנו בפמיניזם ישראלי חדש?

שירה ברביבאי-שחםⁱ

אין אף לא אישה אחת בקבינט;
ולא בשום תפקיד בעל השפעה.
כל יצרני הרעיונות שנמצאים בעמדה המאפשרת
ליצור רעיונות יעילים הם גברים.
זוהי מחשבה שמרפה את החשיבה,
ומעודדת חוסר אחריות.
וירגי'ניה וולףⁱⁱ

הקונספציה וההגמוניה

בשנה וחצי האחרונות מתחוללת המלחמה הקשה והמורכבת ביותר בתולדות ישראל, שהחלה באופן הכושל ביותר. מלחמה שנפתחה במתקפת פתע חסרת תקדים, אשר גם בהשוואה למקרי הבוחן הישראליים והעולמיים של מתקפות פתע והפתעות אסטרטגיות, בולטת בכך שהייתה מתקפת פתע מלאה – כזו שאפילו סימניה המקדימים נתקלו בתפיסה ישראלית מבוצרת.

הכשל בהבנת כוונותיו ויכולותיו של האויב – שני מרכיבים בסיסיים בזיהוי הכנות למתקפה, ובמיוחד מתקפת פתע – הותיר את קהילות המודיעין והביטחון הישראליות עיוורות וחירשות למה שהתרחש סביבן. כך הן הופתעו הפתעה מוחלטת, מצבית ובסיסית, בבוקר שבעה באוקטובר.

את תוצאות מתקפת הפתע הנוראיות אנו מכירים, וכן את תמרוני המלחמה – כולל הסכמי החזרת חלק מהחטופים והסכמי הפסקת אש חלקיים, אך עדיין לא כאלה המובילים לפתרון מדיני קבוע לסיום הסכסוך באף אחת מזירותיו הרבות. את כל אלו מנהלים מערכת ביטחון וקבינט מלחמה, שבהם שולטות ההגמוניה וההומוגניות: קבינט המלחמה וצמרת מערכת הביטחון הישראלית כוללים באופן חסר תקדים ראש ממשלה, רמטכ"ל, ראש שב"כ וראש מוסד, אשר צמחו וחונכו כולם באותה יחידת אם – סיירת מטכ"ל.

אל החבורה הזו הגיעו עד שישה באוקטובר אותות וסימנים שניסו לפרוץ את חומת הקונספציה – ללא הצלחה. לאחר מכן, כפי שתיארה רוברטה וולשטטר בספרה האייקוני **פרל הארבור**, ניסו האותות והסימנים לחדור את ביצורי התפיסה הבוטחת בלילה שבין שישה לשבעה באוקטובר. סימנים נשלחו, תזוזות ותנועות זוהו, נוריות אזהרה נדלקו – אך ההגמוניה השלטת נותרה בשלה.

למרות התרעות של תצפיתניות, למרות מסמכים שהוכנו על ידי נגדות, ולמרות קולות שונים שניסו להתריע אך הושתקו – שלטו בצמרת אחדות ואחידות דעים, הוזהות כמעט לאחידות הכומתות.

“נשים, שלום וביטחון”

בשנת 1995, בהצהרת בייג'ינג, אימץ האו"ם לראשונה תוכניות פעולה להטמעת חשיבה מגדרית ולביסוס השוויון בין נשים לגברים ב־12 תחומי חיים, בהם מאבק באלימות נגד נשים והגנה על נשים באזורי סכסוך. ההצהרה התקבלה גם על רקע דעיכתן של שתי מלחמות אזרחים עקובות מדם – ביוגוסלביה וברואנדה – שבהן שילמו נשים מחירים מזעזעים, שלא מבחירתן.

בהמשך לכך, בשנת אלפיים, אימצה מועצת הביטחון של האו"ם את החלטה 1325, המצהירה על מחויבותה להגן על נשים ולהבטיח את ייצוגן בתהליכי שלום ובפוליטיקה הבין־לאומית. ההחלטה הדגישה את הצורך בהתבוננות על חוויותיהן של נשים החיות באזורי סכסוך מתוך נקודת מבט מגדרית, וכן את החשיבות שבהבנת ההשפעה הקשה של לחימה על חייהן של נשים ונערות.

כשהחלטה נוסחה והתקבלה, עדיין הדהדו עדויות הזוועה מהמשפטים של פושעי המלחמה ביוגוסלביה וברואנדה. על במת העולם ובאולמות הטריבונלים נחשפו הסבל, האימה והזוועות שמלחמות וקבינטים הומוגניים, שפועלים תמיד מסיבות “מוצדקות”, מטילים על אזרחים – ובעיקר על נשים ונערות באזורי סכסוך.

פשעי המלחמה שנשפטו בטריבונלים של רואנדה ויוגוסלביה – מעשי אונס המוניים, מחנות אונס, והתעללות בנשים, ילדים וגברים – היו הרקע להחלטה 1325. החלטה זו הובילה לגיבוש גישה המכונה **“נשים, שלום וביטחון”** (Women, Peace and Security), שהדגישה את הצורך בשילוב נשים בתהליכי ביטחון ושלום.

תפיסה זו קבעה עקרונות של מעורבות, הגנה, מניעה ושיקום, שבהם לנשים חייבת להיות נוכחות והשפעה. מדינות נדרשו לגבש תוכניות לאומיות שיבטיחו שנשים יהיו מוגנות, מעורבות ומיוצגות בכל שלבי הסכסוך. הדגשים המרכזיים כללו שילוב נשים בכוחות שלום, ייצוגן בתהליכי משא ומתן ופיוס, וכן יצירת מנגנונים שיבטיחו שהתהליכים הללו יתחשבו גם בחוויותיהן של נשים במלחמות.

למרות תרומתה הרבה של ההחלטה להגנה על נשים, הרי שההחלטה והגישה של “נשים, שלום וביטחון” אינן עוסקות בשאלת תפקידן של נשים במלחמה – מה הן עושות, באילו מסגרות הן פועלות, וכיצד הן מגיעות לעמדות הכרעה בקבינטים שמחליטים על פתיחת מלחמה, ניהולה, התקדמותה וסיומה. זהו פער מרכזי שאני מבקשת להעלות.

קורבנות ולא סוכנות

כדי לבחון את המפגש בין אג'נדת "נשים, שלום וביטחון" לבין הסכסוך היהודי-ערבי, אתחיל בשאלה שמבקשת אותנו לשאול החוקרת סינת'יה אנלוⁱⁱⁱ בתחילת כל דיון, והיא "איפה הנשים?"

לישראל, ההחלטה 1325 הגיעה שנים אחדות לאחר בג"צ אליס מילר, קרי שנים ספורות לאחר שנשים הורשו להשתלב בקורס טיס ובמקצועות צבאיים נוספים שהודרו מהם קודם לכן. נשים בישראל מגויסות לצה"ל בשוויון של שירות חובה, אבל באי-שוויון של תפקידן בשירות, של היחידה שבה ישרתו, ושל השימוש בהן החברתי שהיחידה והשירות בה מספקים.

בסוף שנות ה-90 של המאה ה-20, הפמיניזם הישראלי התקדם שלב במאבק לשוויון בשירות משמעותי יותר ולפתיחת תפקידים וזירות חדשות לנשים – מקומות שהיו עד אז בלעדיים לגברים. זה קורה בצבא, בקהיליית המודיעין ובמג"ב. זו אכן התפתחות חשובה, שכן בסיס הפירמידות התמלא ונעשה מגוון יותר.

עם זאת, כפי שציין בשנת 2022 ראש אמ"ן המתפטר אהרון חליבה, בנושא מגדר בקהילת המודיעין,^{iv} אף שנשים הן לעיתים רוב, ולעיתים מחצית, בתחתית הפירמידה של גופים כמו חיל המודיעין, ככל שמתקדמים בדרגות מספרן פוחת, עד שנותרות אחדות. כדי שאישה תגיע למטה הכללי או לצמרת השב"כ והמוסד, נדרש כמעט נס. על ראשות ארגון ביטחוני אין בכלל מה לדבר, ועל מקום בקבינט המלחמה אפשר רק לחלום. כך גם בכל הנוגע לאישה בתפקיד שר הביטחון.

במלחמת חרבות ברזל, שבה נשים נרצחו, נאנסו, נפגעו מינית, נחטפו ונפלו חלל – וכבר 15 חודשים שורדות מלחמה ושבי – אין להן ייצוג בשולחנות קבלת ההחלטות. הן אינן חלק ממשלחות המשא ומתן להשבת החטופות והחטופים, שמורכבות אך ורק מגברים מהשב"כ ומהמוסד, כולל מנהלת החטופים. באף לא אחת משבע זירות המלחמה, הן אינן שותפות להחלטות על הסכם מדיני או הפסקת אש. ההחלטות מתקבלות בידי קבינט גברי והומוגני לחלוטין, הכולל את שרי הביטחון והביטחון הלאומי. למעשה, לאורך כל המלחמה, לא הייתה לנשים כל דריסת רגל בהחלטות המדיניות והצבאיות הקריטיות שמתקבלות בקבינט.

השוויון אפוא פוגש את נשות ישראל אך ורק בתשלום המחירים הכבדים, אך לא בבחירה ובשיקול הדעת אם לשלם אותם וכיצד. נשים חוות את המציאות האלימה של המלחמה, איך אין להן כל השפעה עליה. נשים, מחצית מהאוכלוסייה, מודרות מהזכות הדמוקרטית הבסיסית ביותר – להשתתף בעיצוב גורלן. הן קורבנות, אבל לא סוכנות.

מקורבנות לסוכנות

כיום המצב הוא שגברים השולטים במגננוני הפעלת האלימות המאורגנת וקבלת ההחלטות על ביטחון ברחבי המזרח התיכון ובישראל, לא מצליחים להשיג ביטחון בכלל, וביטחון לנשים בפרט. נשים בישראל, יהודיות וערביות, סובלות מאי-ביטחון.

כדי שצורכי הביטחון של נשים יזכו למענה, צריכה לשרור תפיסה המציבה אותן ואת צורכיהן במוקד הקבינט וקבלת ההחלטות. תפיסה כזו יכולה לבוא לידי ביטוי רק באמצעות נוכחות, השתתפות והשפעה של נשים במוקדי קבלת ההחלטות עצמם, כשוות בין שווים, כסוכנות בין סוכנים.

אולם המחקר והדיון הפמיניסטי על נשים ומלחמות מתעניין יותר בנשים כקורבנות לאלימות מאשר בנשים כסוכנות המשפיעות על הפעלת האלימות. לרוב נמצא מחקרים המתמקדים בהשפעות המלחמות על נשים ונערות, ובמחירים שהן משלמות – הן כאזרחיות וכקורבנות, והן כנפגעות ישירות של סכסוכים אלימים. נוסף על כך, הדיון עוסק בנוכחותן של נשים בצבאות ובמרחבים ביטחוניים וגבריים, ובאתגרים הייחודיים הנלווים לשירותן בהם.

הן במחקר והן במסגרת של "נשים, שלום וביטחון" חסר מאוד מענה לשאלות, כגון מהם המגננונים שיכולים לאלץ את מקבלי ההחלטות להביא בחשבון את המחירים שמלחמות גובות מנשים ומהם לגזור את מהלכי המלחמה; או, כיצד ניתן לוודא כי כל הזהויות בעלות העניין, בראש ובראשונה נשים, מיוצגות בצורה בעלת השפעה במוקדי כוח מעצבי מציאות כגון קבינט המלחמה.

הפרקטיקה הפמיניסטית העכשווית אינה נותנת מענה לשאלות אלה. המודוס אופרנדי העיקרי בניסיון למקם נשים במוקדי קבלת החלטות – חקיקת ייצוג הולם והניסיונות לאכוף אותה דרך בג"ץ – נכשלו כישלון חרוץ כפי שהתברר כבר לאחר היוודע תוצאות בחירות נובמבר 2022, וכפי שעולה מכל המחקרים המראים כי פערי הייצוג במוקדי הכוח הם עיקשים ונשארים פחות או יותר כשהיו.⁴

אולם ייתכן כי קיימת סיבה נוספת להיעדר נוכחות והשפעה נשית במוקדי קבלת ההחלטות על הביטחון. העיסוק בהחלטה 1325 הביא לצמיחה של הרבה מאוד תנועות נשים ויוזמות פמיניסטיות של סיום סכסוכים והובלת מתווים מדיניים לפתרון הסכסוך. עם זאת, אין נמצא מספיק ארגוני נשים המציעים חלופה ביטחונית ומדינית והמנסחים מתווים אלטרנטיביים לאסטרטגיה הביטחונית של המדינה. דומה כי הפמיניזם נרתע מעיסוק במלחמה וביטחון או מוקיע אותו. הפמיניזם מעדיף "נשים עושות שלום" ונשים מסיימות מלחמות, אך אין באמתחתן שפה מעשית כדי לתאר מה הן עושות ומה הן רוצות בעיצומה

של מלחמה. בהיעדר עניין פמיניסטי בביטחון ובמלחמה, חסרה גם תפיסה ביקורתית של הפרקטיקות הביטחוניות ושל ניהול האלימות ההגמוני, אשר יכולה לשמש בסיס לחלופות המתחשבות במציאות ובחוויה של נשים וזהויות מודרות אחרות בחברה הישראלית. כך, באופן פרדוקסלי, פמיניזם המבקש להתנער מסוגיות הביטחון והמלחמה הופך לפמיניזם מיליטריסטי – השיח עוסק בעיקר בהתפעלות ובמחזאות כפיים על השתתפותן (שאינה שוויונית באמת) של נשים ביחידות לוחמות, ובהאדרת הקורבנות שהקריבו נשים יהודיות בסכסוך, אך נעדר לחלוטין מבט ביקורתי על אופן הפעלת הכוח והמלחמה מצד המדינה. הביטוי המביש ביותר של הפמיניזם המיליטריסטי הוא ההתעלמות של השדה מההרג של כ־11 אלף נשים עזתיות.

“ביטחורפמיניזם” ישראלי

הפמיניזם הישראלי, הפועל במציאות של סכסוך מתמשך, אינו יכול להסתפק רק במאבק להשוואת תנאים, לשוויון זכויות ולשמירה על הקול הנשי במרחב האזרחי. עליו להידרש בדחיפות לזירה שבה הוא נחוץ יותר מכול – הזירה שבה נשים משלמות את המחירים הכבדים והאכזריים ביותר בעקבות חוסר ביטחון והסכסוך המתמשך.

הפמיניזם הישראלי חייב לנסח תפיסת “ביטחורפמיניזם” הכוללת את ההיבטים האלה:

1. חקיקה שתבטיח כי נשים יהיו נוכחות ומשפיעות בתהליכי קבלת ההחלטות בנוגע להפעלת אלימות, תוך כדי הבטחת ייצוג של עדשה מגדרית כמרכיב מובנה ושגרתית, ולא כעניין שיש להיאבק עליו בכל פעם מחדש.
2. הפמיניזם חייב לגבש מתווים לביטחון ולהפעלת אלימות מאורגנת, שיכללו מענה ייעודי לנשים החיות באזורי סכסוך, הן בעיתות מלחמה והן בעת התפרצויות של אלימות. מתווים אלו צריכים להתייחס הן לנשים בחברה הישראלית, המושפעות מהפעלת האלימות בהיבטים רחבים גם אם אינן משתתפות בה ישירות, והן לנשים המסווגות כ”אויב” ואשר האלימות מופעלת כלפיהן.
3. הפמיניזם צריך לפתח אסטרטגיות ומתודות לשיבוש נקודות מבט הגמוניות השולטות במערכות המודיעין, הביטחון, המל”ל, ולפתח דרכים להנכחת נקודות מבט אלטרנטיביות והפיכתן לרלוונטיות.

“גם אם אינך מתעניינת במלחמה, המלחמה מתעניינת בך”^{vi}

מאז שבעה באוקטובר, ולמעשה הרבה לפני כן, נשים בישראל – מחצית מאוכלוסיית המדינה – חיות תחת משטר בלתי דמוקרטי. החלטות גורליות של חיים ומוות, אלימות והרס, מתקבלות מעל ראשיהן, מבלי שהן יכולות לממש את זכותן הדמוקרטית הבסיסית

להשפיע על גורלן. זהו משטר שאינו רואה אותן, אינו מחשיב אותן, אינו מתחשב במצבן, ובוודאי שלא בנקודת מבטן. אימהות לחטופות ולחטופים זועקות את כאבן לנוכח בניהן ובנותיהן הנמקים ונמוגים בשבי, מבלי שתהיה להן השפעה כלשהי על שיקולי הממסד הביטחוני-מדיני, שכשל כישלון קטסטרופלי בהגנה על אזרחיו ואזרחיותיו, ועדיין ממשיך לקבור אותם עמוק במנהרות של עזה.

לכן התנועה הפמיניסטית הישראלית חייבת להתגבר על הרתיעה הטבעית והמובנת שלה מכל עיסוק ומגע עם מנגנוני הפעלת האלימות המאורגנת. נשים אינן יכולות להסתפק במעמד של קורבנות האלימות – עליהן להיות מעורבות עמוקות ולהיות חלק משפיע במערכת זו, לא בשם אידיאל מופשט של "גיוון", ולא כדי לשפר את יעילותה. הן חייבות להיות שם כדי להגן על עצמן מפני ההרס והאלימות שהמערכת הזו מחוללת בחייהן. הדרך היחידה להתגונן מפניה היא לשלוט בה – לרכוב על גב המפלצת ולרסן אותה. ואת זה אפשר לעשות רק מבפנים, כחלק אינהרנטי ממוקדי הכוח והפעלת האלימות.

"נשים, שלום וביטחון" הייתה נכונה כמסגרת ראשונית בתחילת שנות האלפיים. כיום, לנשים ישראליות הנעדרות ביטחון, המסגרת דורשת עדכון. השיח הביטחוני החסר בארגוני זכויות הנשים מתנקז לשתיקה שיש בה השלמה עם הסדר הקיים. השתיקה מפקירה את הזירה הביטחונית להשפעתן של זהויות הדורשות עוד ועוד אלימות בלתי מרוסנת, ומבקשות לשקע את החברה הישראלית במצב מלחמה אינסופי.^{vii} כל עוד ארגוני זכויות הנשים, ונשים בכלל, לא יתבעו סדר ביטחוני חדש, לא יציעו מתווים מדיניים בעלי רכיבים צבאיים וביטחוניים, וימשיכו לעסוק רק באוטופיות שלום, הן ימשיכו להותיר את הזירה כמעט ריקה לטובת ההגמוניה השלטת, זו שנכשלה כישלון חרוץ בשבעה באוקטובר ולא מצל

ⁱ שירה ברביבא-ישחם היא חוקרת מגדר וביטחון במסגרת לימודים לתואר דוקטור באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

ⁱⁱ מתוך וולף, ו. (2005). **מחשבות על שלום בשעת תקיפה אווירית**. הוצאת פרדס.

ⁱⁱⁱ Enloe, C. (1990). *Bananas, beaches and bases: Making feminist sense of international politics*. University of California Press.

^{iv} חליבה, א. (2022). "הנני כאן! על מגדר ומודיעין בישראל", **מודיעין הלכה למעשה**, גיליון 8, המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין.

^v צמרת, ח., בן אליהו, ח., חזן, נ., הרצוג, ח., וברירגארב, ר. (2024). **מדד המגדר: אישויון מגדרי בישראל 2024**. מכון ון ליר.

^{vi} מיוחס ללאון טרזקי.

^{vii} ראו מאמרו של יגיל לוי בקובץ זה.